

ROZHLEDY

JAROSLAV MANDÁT

OTÁZKY STUDIA STARORUSKÉHO PÍSEMNICTVÍ VE SVĚTLE SOUČASNÉ SOVĚTSKÉ LITERÁRNÍ VĚDY

V poválečném období dochází k značnému oživení v sovětském bádání o staroruské literatuře. Svědčí o tom velká vědecká produkce z let 1945—1955,¹ četné porady sovětských literárních vědců-mediaevalistů o otázkách ruské středověké literární tvorby, konané v letech 1953,² 1954³ a 1955⁴ za účasti široké vědecké veřejnosti Sovětského svazu, neobyčejně rozsáhlý plán publikace staroruských literárních památek,⁵ zřízení druhého střediska studia ruského písemnictví 11.—17. století v Moskvě v r. 1955,⁶ značný pokrok v pomocných vědních disciplínách — historiografii, textologii a bibliografii atd. V roce 1956 vychází v nakladatelství Akademie věd SSSR *Bibliografie sovětských prací o staroruské literatuře z let 1945—1955*⁷ s úvodní statí z pera D. S. Lichačova *O výsledcích a úkolech studia ruské literatury 11. až 17. století*.⁸ Tato kniha shrnuje a hodnotí výsledky mnoholeté práce sovětských badatelů v dané vědní oblasti a nastiňuje cesty do budoucna. Je klíčem k pochopení minulosti a současnosti sovětské literární mediaevalistiky. S hlediska tematiku našeho pojednání má její první, theoretická část — článek D. S. Lichačova — základní význam. Uvedeme její hlavní myšlenky a pokusíme se je v některých bodech doplnit, opíraje se přitom o jiný — starší a nový — materiál.

Dosavadní výsledky a nové úkoly bádání o staroruské literatuře určuje D. S. Lichačov s hlediska požadavků současné sovětské literární vědy. Toto theoretické stanovisko tvoří myšlenkovou osu všech jeho dalších výkladů. Základním metodologickým principem marxistické literární vědy při studiu dějin ruského středověkého písemnictví jako celku a jednotlivých jeho stránek — lidovosti, třidnosti, uměleckého mistrovství, vztahů s lidovou poesíí atd. — musí být princip historismu, zdůrazňuje autor. Ruská literatura 11. až 17. století se vyvíjela v úzkém sepětí s historickou skutečností staré Rusi, odrážela ji ve svých dílech a aktivně do ní zasahovala. Literární badatelé musí proto vyložit dějiny staroruské literatury jako literárně-historický proces, určit specifické zákonitosti jeho rozvoje a zároveň souvislosti s obecnými zákonitostmi historického procesu ruského středověku. Marxistické dějiny staroruské literatury nemohou být chronologickou katalogisací slovesných faktů, ale vědeckým výkladem zákonitostí literárního rozvoje, jeho hybných sil a boje protikladů v něm. Uvedme v této souvislosti, že táž koncepce dějin ruské literatury, o níž hovoří D. S. Lichačov, tvoří metodologický základ nových třísvazkových *Dějín ruské literatury*, na nichž pracují v současné době

pracovníci Ústavu světové literatury A. M. Gorkého Akademie věd SSSR v Moskvě ve spolupráci s členy Ústavu ruské literatury (Puškinův dům) Akademie věd v Leningradě. Můžeme tak soudit podle prospektu, který vydal v r. 1955 autorský kolektiv zmíněné připravované publikace⁹ a podle zprávy o průběhu porady sovětských literárních badatelů v dubnu téhož roku, na níž se stal prospekt hlavním předmětem diskuse.¹⁰ Srovnání staroruské části známých akademických desetiadvazkových Dějin ruské literatury (první dva díly) a staroruské části připravované nové knihy ukáže nejlépe, jaký vývoj prodělala metodologie sovětské literární mediaevalistiky v poválečném období.

V Lichačovově stati najdeme částečnou odpověď na otázku, co je příčinou značného vědeckého a společenského zájmu o staroruskou literaturu, jehož jsme dnes svědky v Sovětském svazu. Studium literárního procesu v středověké Rusi, píše autor, umožní sovětským literárním vědcům rozpracovat do hloubky a v patřičné historické perspektivě řadu důležitých theoretických problémů: otázku boje o realismus v ruské literatuře, problém vzájemných vztahů literatury a folkloru, otázku národní specifičnosti ruské literatury a vznik řady literárních forem (povídky, románu, dramatu, prvků kritiky atd.). Ruský literární vývoj byl nepřetržitý a skutečně vědecké podání dějin ruské literatury 18.—19. století je nemožné bez přihlídnutí k otázce tradic staroruského písemnictví v novém období. Tato Lichačova slova jsou jakousi pohřební písní nad dosud živou „sankt-petersburgskou“ koncepcí dějin nové ruské literatury, podle níž prý se zrodila ruská umělá slovesnost 18.—19. století v Petrohradě a v „Petrově době“ a nenavazuje v podstatě na předcházející ruský literární vývoj. Škodlivost takového pojetí nové ruské literatury vidí D. S. Lichačov především v tom, že plodí přezíravý vztah k ruské literatuře 11.—17. století a dále že ospravedlňuje slabé znalosti literárních badatelů o staroruském písemnictví. Proti „sankt-petersburgské“ koncepci se vyslovili také jiní sovětské badatelé. Skresluje podle jejich mínění představu o literárně-historickém procesu ruského 18. století, neboť zbavuje novou ruskou literaturu její rodné půdy, vyvrací její národní kořeny a vysvětluje ji nakonec jako konglomerát cizích, většinou západních vlivů. Velmi často se poukazuje i na společensko-politický význam staroruské literatury: pomáhá řešit otázku kulturní vzájemnosti východních Slovanů v staré době, ukazuje na svébytnost a jednotu jejich kultury, osvětluje proces utváření tří bratrských národností — velkoruské, ukrajinské a běloruské atd. Jeho výsledky dávají též pevný vědecký základ k vyvrácení nemarxistických a ruskému národu často nepřátelských tvrzení buržoasních literárních vědců o ruské středověké literatuře (na př. A. M a z o n a o *Slově o pluku Igorově*, D. Č i ž e v s k é h o o dějích staroruské literatury 11.—13. stol.).

Lichačova charakteristika bádání o ruském písemnictví 11.—17. století na ruské půdě od jeho počátků až po současnost je jedním z prvních pokusů o celkové zhodnocení jeho dějin s hlediska marxistické metodologie. Podle autorových slov rozpadají se dějiny studia staré ruské literatury zhruba na čtyři etapy: 1. období před Říjnem (polovina 18. století — poč. 20. století); 2. 20. léta — první třetina 30. let; 3. polovina 30. let — období Velké vlastenecké války; 4. poválečná doba až po současnost.

O předrevolučním bádání v dané vědní oblasti píše D. S. Lichačov v duchu nového pojetí otázky kulturního dědictví. Ukazuje nejen na metodologické nedostatky v pracích starších ruských literárních vědců-mediaevalistů, ale i na cenný faktický materiál, který přinášejí a který nebyl dosud po zásluze

zhodnocen. V souvislosti s kritikou neuspokojivého stavu sovětské historiografie staroruské literatury D. S. Lichačov píše: „Musíme si jasně uvědomit, co užitečného přinesla buržoasní věda, správně zhodnotit tu ohromnou zásobu faktických poznatků a zjištění, jež nám zanechala, a velmi přesně, bez úmyslného zvětšování, určit chyby, omyly a nedostatky staré vědy,“ neboť „jedine správným zhodnocením minulosti naší vědy budeme moci nastínit nové cesty budoucích studií“ (komentovaná stař. str. 32). V dřívější verzi svého článku uvedl D. S. Lichačov dvě příčiny, jež podle jeho mínění zavinily téměř úplný nedostatek sovětských prací o historiografických problémech: 1. studie historiografického charakteru jsou dosti obtížné pro odborníky staroruské literatury. Vyžadují dobrou znalost společensko-politického a vědeckého myšlení 19. století až poč. 20. století a nutí badatele rozšířit okruh svých vědomostí za rámec svého speciálního oboru; 2. historiografické práce nebyly plánovány v literárně vědných ústavech Akademie věd SSSR. Malý počet pracovníků Sektoru staroruské literatury se soustředil na studium dílčích otázek staroruského písemnictví a není tak snadno získat některého z nich pro práci na historiografická témata.¹¹

V poslední době byly učiněny první kroky k nápravě v oblasti historiografie staroruské literatury. Akademik N. K. Gudzij přednesl na II. všesvazové konferenci o otázkách staroruské literatury (1955) referát na thema *F. I. Buslajev jako historik staroruské literatury*, v němž vysoce zhodnotil badatelovy zásluhy o rozvoj ruské filologie. Jeho slova byla vřele přijata účastníky zmíněné porady a historiografické studie byly prohlášeny za jeden z aktuálních problémů současného literárněvědného bádání.¹² O rok později (1956) uveřejňuje též sovětský literární vědec-mediaevalista známou stař. *Zapomenutá jména*,¹³ v níž zhodnotil vědecký odkaz nejen F. I. Buslajeva, ale i A. N. Veselovského. Své myšlenky rozvedl podrobněji v novém článku *O ruském literárně vědném dědictví*.¹⁴ V r. 1956 byla nakonec zřízena Komise pro dějiny filologických věd, která má za úkol oživit práci v oblasti dějin ruské filologie a vydávat vědecká díla největších ruských literárních badatelů a jazykovědců. Tato komise, v jejímž čele stojí N. K. Gudzij, vyvíjí dnes značnou publikační činnost.¹⁵ Všechny tyto fakty D. S. Lichačov ve své stati nezachytil, neboť se odehrály většinou po jejím napsání a dějí se takřka před našimi očima.

Po stručné charakteristice předrevolučního bádání o staroruské literatuře přechází autor k sovětskému období. To se vyznačuje složitým, neustále silícím pronikáním marxistické metodologie do studia daného vědního předmětu.

Dvacátá a počátek třicátých let jsou ještě silně poznamenána vlivem ruské předrevoluční literární vědy. Rozvoj literární mediaevalistiky brzdil též P r o l e t k u l t svým záporným vztahem ke kulturnímu dědictví a později protihistorická „škola“ M. N. Pokrovského.

Mnohem podrobněji pojednává D. S. Lichačov o další etapě (od druhé třetiny 30. let až k době válečné). V tomto období dochází v oblasti studia staroruského písemnictví k významným událostem vědeckého a organizačního charakteru. Roku 1933 bylo založeno v Ústavě ruské literatury (Puškinův dům) Akademie věd SSSR v Leningradě Oddělení (později Sektor) staroruské literatury, které začalo vydávat o rok později publikaci *Trudy Otdela drevnerusskoj literatury*.¹⁶ Ta je dodnes nejdůležitějším tiskovým orgánem sovětských literárních vědců-mediaevalistů a pěkným svědectvím o jejich práci.

Měla vycházet pravidelně jednou ročně, ale děje se tak až v poválečném období.¹⁷ V dané etapě jsme svědky prvních pokusů o výklad ruské středověké literární tvorby s marxistických posic, kritiky komparativního studia jednotlivých sujetů, snahy ukázat na sociálně-politickou podmíněnost jejich vzniku a vědeckého zájmu o demokratickou literaturu. Do studia staroruské literatury začala tak postupně pronikat marxistická metoda (zatím ještě s chybami), literární badatelé se zřikali buržoasní metodologie (zatím jen v revisi přístupu k jednotlivým sujetům) a podstatně se rozšířil repertoár analysovaných staroruských literárních památek. Značný význam v boji s vulgárním sociologismem ve výkladu dějin ruské literatury mělo první vydání vysokoškolské učebnice N. K. Gudziho *Stará ruská literatura* v r. 1938.¹⁸

Nejlépeším svědectvím o stavu sovětského studia staroruského písemnictví na konci 30. let a v první polovině 40. let jsou podle D. S. Lichačova první dva svazky akademických desetisvazkových *Dějin ruské literatury*.¹⁹ Za jejich kladné stránky, které byly novum v té době a měly značný vliv na zaměření dalšího studia v dané vědní oblasti, považuje D. S. Lichačov rozšíření tradičního repertoáru staroruských památek o nový materiál světského charakteru (letopisy, historické povídky), pokus o sepětí literárního procesu s obecně historickým, zkoumání vztahu literatury s jinými kulturními jevy středověké Rusi, zejména s výtvarným uměním a s folklorem, otištění výsledků velké badatelské práce, vykonané speciálně pro tuto publikaci, a pokusy o sblížení literárních vědců s historiky, archeology a uměnovědci. Slabými stránkami staroruské části akademických *Dějin ruské literatury* byla periodisace ruského literárního procesu 11.—17. století, způsob výkladu procesu jeho rozvoje a malá pozornost autorského kolektivu k umělecké stránce staroruských památek. Literárně historická periodisace byla ztotožněna s obecně historickou a jednotlivá díla byla řazena chronologicky, takže proces rozvoje staroruské literatury dostal nakonec podobu jakési chronologické katalogisace literárních jevů. O jeho zákonitostech se tehdy ještě nehovořilo. Všechny tyto chyby vyplývaly podle D. S. Lichačova, ze soudobého stavu sovětské literární vědy.

Poválečné období dějin sovětské literární mediaevalistiky můžeme označit podle D. S. Lichačova, podle statí jiných sovětských literárních badatelů²⁰ a na základě všech jevů v dané vědní oblasti jako období horečného úsilí o vytvoření nového, metodologicky správného pojetí literárního procesu staré Rusi, jako období, které usilovalo o uplatnění marxistických hledisek ve výkladu dějin staroruské literatury. Tato tendence proniká všechny práce z posledního desetiletí, které vyrůstají jednak na základě textologické revise rukopisného dědictví ruského středověku, jednak se v nich odráží obecný vědecký zájem o otázky národní specifičnosti ruského písemnictví, jeho lidovosti a vztahů s folklorem atd. Tyto problémy jsou často řešeny v naprosto novém světle.

Lidovost staroruské literatury studuje se nyní v těsné souvislosti s třídním bojem, jak o tom svědčí zejména práce V. P. Adrianovové na thema „staroruská literatura a folklor“²¹ a některé studie D. S. Lichačova.²² Koncepce lidovosti ruské literatury 11.—17. století obou badatelů má však některé nedostatky, které se staly předmětem kritiky. Vytýká se jim, že směřují dva pojmy — subjektivní záměr staroruského spisovatele a objektivní význam jeho díla — a dále že se snaží idealisovat lidové vrstvy staré Rusi.²³ V r. 1955 se redakce *Věstníku Leningradské university* rozhodla uspořádat diskusi o dané

otázce. Otiskla úvodní příspěvek I. P. L a p i c k é h o *K otázce lidovosti v staroruské literatuře*,²⁴ který však byl podroben zdrcující kritice.²⁵ Dodnes postrádáme nové theoretické práce na toto thema a otázka zůstala otevřena. V komentované stati stojí D. S. Lichačov na svém jednostranném a již kritiso- vaném pojetí lidovosti: lidové ideje pronikají do písemnictví vládnoucí třídy, lid „zásobuje“ svým světovým názorem staroruského spisovatele.

V oblasti studia vzájemných vztahů staroruské literatury a folkloru uplat- ňují sovětští badatelé-mediavalisté ty obecné metodologické principy, k nimž dospěla sovětská literární věda analysou materiálu ruské klasické a sovětské literatury.²⁶ Přihlížejí ovšem k specifickým zvláštnostem ruské literatury a fol- kloru 11.—17. století. Podle Lichačovovy stručné charakteristiky vyznačuje se jejich práce odklonem od dřívějšího způsobu mechanického srovnávání vnějších stylistických shod mezi oběma druhy slovesného umění a snahou proniknout do podstaty daného literárního jevu, postihnout literární dílo ve vši jeho životní konkrétnosti. Doplňme autorova slova poukazem na konkrétní příklady. V r. 1949 uveřejňuje V. P. A d r i a n o v o v á - P e r e t z o v á programovou stať *Staroruská literatura a folklor*,²⁷ v níž vyložila nové metodolo- gické principy a úkoly studia dané otázky. Problém vzájemných vztahů lite- ratury a folkloru ruského středověku musí být podle ní řešen s hlediska třídní podstaty studovaných literárních památek a jeho zkoumání má charakter srovnávacího studia dvou světových názorů a dvou uměleckých metod. Ty se v určitých sociálně historických podmínkách sblížovaly, ba někdy úplně shodovaly, avšak jindy se opět diametrálně rozcházeły. Badatel musí určit příčiny tohoto jevu, odpovědět především na otázku, p r o č čerpal staroruský spisovatel z folkloru, a dále na otázky, c o čerpal z mnohotvárné a třídně ne- jednotné lidové poesie a j a k ji zpracovával ve svém díle. Bez analysy třídního charakteru studovaných jevů nelze na tuto otázku uspokojivě odpovědět. Tato metodologická zásada musí podle autorky tvořit základ studia vzájemných vztahů staroruské literatury a folkloru. V tomto duchu píše V. P. A d r i a n o v o v á - P e r e t z o v á několik statí na dílčí themata o literární folklorních vztazích v staré Rusi.²⁸ Týchž metodologických hledisek se přidružují autoři nových statí o folklorismu staroruské literatury — D. S. L i c h a č o v ,²⁹ M. V. N i k o l a j e v o v á ,³⁰ M. O. S k r i p i l ,³¹ G. N. M o i s e j e v o v á ,³² I. P. L a p i c k i j ,³³ V. D. K u z m i n o v á ,³⁴ B. N. P u t i l o v ,³⁵ S. F. J e - l e o n s k i j³⁶ a jiní. Dodnes postrádáme kritické zhodnocení výsledků jejich práce a bibliografický soupis všech studií a článků na dané thema.

Důkladné revisi podrobili sovětští literární badatelé starší theorie o vzniku ruské literatury, které se omezovaly jenom na literární materiál a dospívaly k myšlence o nesamostatném původu a rozvoji ruské literatury. Současná sovětská literární věda vyvrátila tuto chybnou koncepci širším pojetím dané otázky jako problému obecně historického, jako jevu dějin ruské středověké kultury. Zkoumá historické předpoklady vzniku ruské literatury a dokazuje její samostatnost. V tomto duchu je napsána kniha D. S. L i c h a č o v a *Vznik ruské literatury* (M.—L. 1952), která rozvířila živou diskusi sovětské vědecké veřejnosti.³⁷ Řada sovětských prací z posledních let je věnována problému doby vzniku ruské literatury. Jejich autoři dokazují, že písemnictví existovalo na Rusi — podobně jako u ostatních slovanských národů — již před přijetím křesťanství, t. j. před datem, které bezvýhradně přijímali buržoasní literární badatelé.

Úspěšné řešení otázky samostatného vzniku ruské literatury, ruské státnosti

a ruského literárního jazyka zrodilo myšlenku dokázat i samostatný vznik staroruského písma. Tak vznikla nová theorie o původu hlaholice, jejíž zastánci tvrdí, že prý hlaholice byla nejstarším písmem východních Slovanů a že vznikla na Rusi samostatně, bez vlivu středověkého řeckého písemnictví nebo za jeho minimálního vlivu. Proti této hypotéze vystoupil zejména Je. E. Granstrom v stati *O původu hlaholské azbuky*.³⁸ Autor přesvědčivě dokázal, že hlaholice souvisí se středověkým řeckým písmem a zdůraznil, že jinak zdravá tendence dokázat svébytné prvky v slovanské kultuře musí mít v daném případě jiné zaměření — osvětlit problém, jak brzo se projevila samostatná grafická tvorba Slovanů, kdy se začalo rozvíjet slovansko-ruské písemnictví nezávisle na Byzanci a jaké jsou jeho zvláštnosti.³⁹

V komentované stati D. S. Lichačova *O výsledcích a úkolech studia ruské literatury 11.—17. století* čteme o otázce vzniku staroruského písemnictví jenom několik vět. Zato mnohem podrobněji hovoří autor o otázce uměleckého mistrovství staroruské literatury. Kritizuje starší práce na toto thema a určuje hlavní metodologické zásady jeho studia — princip historismu a princip jednoty obsahu a formy. Umělecká struktura literárního díla se skládá z řady prvků — stylistiky (v užším slova smyslu), komposice, stavby sujetu, způsobů vyprávění a principů typisace. Všechny sjednocuje umělcova tvůrčí metoda. Nejlepším klíčem k postizení její podstaty jsou spisovatelovy principy zobrazení člověka, neboť člověk byl, je a bude hlavním objektem uměleckého poznání. A právě proto je problém metod uměleckého zobecnění, způsobů zobrazení lidí v staroruské literatuře hlavní otázkou jinak širokého thematicu o uměleckém mistrovství staroruských spisovatelů, soudí D. S. Lichačov.⁴⁰ Studium umělecké formy v jejím historickém vývoji je neobyčejně důležité pro výklad dějin ruské literatury 11.—17. století, zdůrazňuje autor a tvrdí, že sovětská literární věda vykonala v tomto směru velmi málo, ba téměř nic. Nejsou prý badatelské zkušenosti v této oblasti, nebyl vypracován způsob studia, neexistuje ani ustálená terminologie, nejsou jasné díleční otázky problému atd.

S Lichačovými poněkud pesimistickým hodnocením stavu sovětských prací o umělecké formě staroruského písemnictví nesouhlasí I. P. Jeromin ve své stati *Nové studie o umělecké formě staroruských literárních děl*.⁴¹ „V naší vědě existuje řada prací věnovaných speciálně otázkám umělecké formy jak jednotlivých děl, tak celého okruhu děl. Byly konstatovány četné zajímavé fakty, došlo k mnoha cenným zjištěním. Badatelé projevili též skutečný vědecký zájem o otázku a občas citlivé chápání uměleckého textu,“ píše doslova autor.⁴² V kritice starších prací o umělecké formě staroruské literatury a v novém pojetí otázky shoduje se však autor s D. S. Lichačovem. Velmi zajímavý je jeho pokus o novou formulaci otázek stylistiky, jazyka, umělecké metody, literárních směrů a kriteria uměleckosti staroruské literatury. Názory, jež autor v této souvislosti vyslovuje, dotýkají se nejpálčivějších otázek současné literární vědy a zaujmou nepochybně širší badatelskou obec.

Problém stylistiky a jazyka ruského písemnictví 11.—17. století řeší I. P. Jeromin s hlediska principu jednoty obsahu a formy: obsah uměleckého díla, podmíněný světovým názorem svého tvůrce, má přímý vliv na jeho umělec-ko-stránku, na jeho stylistickou strukturu v celé její složitosti. Tím je dán způsob analýsy umělecké formy literárního díla: nezáleží ani tak na tom, čeho používá spisovatel a odkud čerpá postupy (knižní nebo folklorní), jako spíše na tom, jak a proč užívá toho či onoho postupu.

Dějiny staroruské literatury, studované s hlediska umělecké formy, nejsou podle I. P. Jeromina dějinami literárních směrů, ale dějinami literárních žánrů. Na podepření své these uvádí autor četné důkazy. Tvrdí, že ruské středověké písemnictví neprožilo v 14.—16. století takový zvrat jako západoevropské středověké literatury a některé slovanské (česká, polská, srbochorvátská). Na Západě padl středověk pod náporom nových tendencí společensko-historického charakteru (rozvoj měst a vznik buržoasních společenských vztahů); na jeho místo nastoupila renesance. V životě a kultuře staré Rusi o něčem podobné hovořit nemůžeme. Ohlasy renesance sice dolétaly na Rus (snad v některých „kacířských“ koncepcích ruského 15.—16. století, v některých překladech 16. století), avšak ohlasy a ozvuky ještě netvoří literární směr. Majestátní budova staroruské literatury se nepohla a ani se pohnout nemohla. Západní myšlenkové proudy byly příliš slabé a nenášli na ruské půdě patřičnou oporu. Staroruská literatura se rozvíjela až do poloviny 17. století — podobně jako středověké literatury v řadě jiných východoslovanských zemích — v duchu staré literární tradice, která dosáhla na Rusi největšího rozkvětu v 11.—12. století; z ní vyrostlo Slovo o pluku Igorově. Ruské písemnictví 16.—17. století nezná ani jednoho spisovatele-hlasatele renesančních ideálů, který by se mohl svým významem srovnávat s Janem Kochanovským v Polsku nebo Ivanem Gunduličem v literatuře srbochorvátské (dubrovnické). T. zv. „druhý jihoslovanský vliv“ v staroruské literatuře 14. až 15. století nelze považovat podle I. P. Jeromina za literární směr, neboť měl dosti omezené působení na staroruskou literaturu (převážně jenom na hagiografii) a nezpůsobil zlom v existující domácí literární tradici. Dějinami směrů se stává ruská literatura až ve druhé polovině 17. století, kdy se vedle vznikající demokratické literatury upevňuje v ruské literatuře vládnoucích vrstev obyvatelstva „baroko“ v jeho ukrajinsko-polské variantě. V 18. století vzniká klasicismus atd. S tohoto hlediska nelze tedy studovat dějiny staroruské literatury jako dějiny literárních směrů, ale jako dějiny literárních žánrů, pokračuje autor ve svých úvahách. Jejich základní druhy vznikly v 11.—12. století a prošly složitým vývojem, ale bez zásadního zlomu. Příčina jejich vnější formové inertnosti a jisté vzájemné izolovanosti spočívala prý v tom, že ve středověku měl každý žánr nejen literární charakter, ale i praktické určení. Byl vázán určitými pravidly, která odpovídala praktické sféře jeho užití. Tato pravidla utvořila nakonec jakousi normativní soustavu, nepsaný zákoník, kterého se obvykle staroruský spisovatel přídržoval. Každá odchylka byla považována za porušení obecně přijaté literární normy. Je-li tomu tak, jak píše I. P. Jeromin, pak je nutno označit otázku literárních žánrů za jeden z hlavních problémů dějin staroruské literatury.

Nakonec pojednává I. P. Jeromin o kritice uměleckosti staroruských památek. Řeší nejdříve vztah dvou pojmů — *staroruská literatura* a *realismus* (v dnešním pojetí). Dospívá k závěru, že ruská středověká literatura byla předrealistickou literaturou. Realistické zobrazení života nemělo tehdy estetickou hodnotu a nebylo považováno za estetický princip. Stalo se tak až v druhé polovině 17. století (demokratická literatura, satira, dílo protopopa Avvakuma). Teprve od této doby můžeme hovořit o prvních zárodcích realismu v našem smyslu slova, o jeho prvních vědomých projevech v staroruské literatuře. S tohoto hlediska je podle I. P. Jeromina naprosto nesprávné považovat realistické prvky v ruském písemnictví 11.—17. století za základní a téměř jediné kritérium její umělecké hodnoty. Taková tendence je nehisto-

rická. Snadno jí podlehne ten literární historik, který nerozlišuje dva významově různé pojmy — realistický odraz skutečnosti a realismus. Realismus je jedna z historicky vzniklých a časově pozdějších metod uměleckého zobecnění skutečnosti. Jejím vzniku předcházely jiné metody, v jejichž rámci vznikla též staroruská literární díla. I. P. Jeromin neupírá ovšem historikům středověkého umění svaté právo soudit o umění minulosti s hlediska dnešních předstáv o krásnu, ale zdůrazňuje, že tohoto práva nesmějí zneužívat. Musí brát v úvahu estetické normy té doby, v níž analysovaná díla vznikla. Jinak dospějí k popření vývoje a pokroku v uměleckém poznání skutečnosti.

O periodisaci staroruské literatury hovoří D. S. Lichačov v komentované stati velmi stručně, neboť považuje její důkladné řešení za jeden z budoucích úkolů sovětské literární vědy. O současném sovětském pojetí problému čerpáme zprávy z jiných materiálů. D. D. Blagoj rozdělil dějiny ruské literatury na tři etapy podle jednotlivých období vývoje ruské společnosti: literatura staroruské národnosti (do 13. století), literatura velkoruské národnosti (do 16. století) a literatura formování ruského národa (do r. 1917).⁴³ Tuto periodisaci přijal autorský kolektiv připravovaných třísvazkových *Dějiny ruské literatury* a rovněž pracovníci Sektoru staroruské literatury. Vážným odpůrcem této t. zv. sociologické periodisace ruské literatury je však akademik N. K. Gudzij. Podle jeho mínění je to málo zdařilý pokus, neboť vyznačené tři etapy se přímo a bezprostředně v staroruské literatuře neodrážejí a nelze je v ní ani postihnout. Na literární proces mají prý vliv nejbližší konkrétně historické události a provázející je sociální změny. Vynikající sovětský znalec staroruské literatury se obává, že podobná periodisace přemění ruskou literaturu v dějiny společenského myšlení, že setře z uměleckého profilu velkých spisovatelů právě to, co je činí umělci atd.⁴⁴ Proti dělení ruské literatury na uvedená tři období se vyslovili též jiní literární badatelé.⁴⁵ To vše nám dává právo tvrdit, že periodisace ruského literárního procesu na literaturu staroruské národnosti, literaturu velkoruské národnosti a literaturu období formování ruského národa není v Sovětech všeobecně považována za správnou, jak se domnívají někteří naši rusisté. Je to jen nový pokus o členění ruské literatury 11. století až poč. 20. století.

Otázka vztahů staroruské literatury s jinými slovanskými literaturami začíná v poslední době značně znepokojovat sovětské badatele a historiky. Dnešní nedostatek prací na toto thema označuje D. S. Lichačov za „zvláštně mrzutý“ a řadí jeho řešení k aktuálním problémům současné doby. Theoretickou stránkou problému se zabýval I. P. Jeromin ve svém referátu *Úkoly studia staroruské literatury ve vztahu s literaturami slovanských národů*,⁴⁶ předneseném na konferenci o staroruském písemnictví v květnu 1954. Ruská filologická věda (Vostokov, Kalajdovič, Bodjanskij, Srezněvskij, Suchomlinov, Tichonravov, Sobolevskij, Istrin, Speranskij a Nikolskij) má velké zásluhy o studium Slovanstva, jeho jazyků a kultury a položila pevný základ k bádání o vztazích ruské literatury se slovanskými literaturami, pravil referent. Toto vědecké dědictví však již dnes neuspokojuje. Za aktuální úkol, konečný cíl společné práce sovětských historiků a filologů označil I. P. Jeromin — marxistické dějiny vzájemných vztahů Rusů se Slovany. Jeho realizace si vyžádá řešení řady nových problémů, na př. otázky o pronikání staroruské literatury do slovanských zemí, revisi problému vztahů ruské a bulharské literatury v nejstarší době atd. Referent též doporučil, aby v „TODRI“ byla věnována zvláštní část pro studie

o rusko-slovanských vzájemných vztazích, aby bylo obnoveno vydávání textů těch památek, které tyto vztahy charakterisují a aby byla systematicky sledována nová vědecká literatura o daných otázkách v slovanských zemích.

Z dosud existující nové sovětské literatury na dané thema pojednává největší část o vzájemných vztazích ruské a ukrajinské literatury.⁴⁷ Několik prací je věnováno otázce vztahů Rusů s jižními Slovany.⁴⁸ O problému „stará Rus a západní Slované“ práce chybějí.

S nových hledisek řeší sovětsští badatelé otázky vzájemných vztahů staroruské literatury s neslovanskými literaturami — byzantskou⁴⁹ a západoevropskými. Jisté oživení pozorujeme v oblasti studia kulturních vztahů ruského národa s národy Kavkazu,⁵⁰ Armenie,⁵¹ Gruzie⁵² atd.

Úspěšně se rozvíjí bádání o užším thematu — „staroruská literatura a kultura ruského středověku“, t. j. o vztazích ruského písemnictví 11.—17. století nejen se soudobým folklorem, ale i s výtvarným uměním té doby atd.

Jak patrně z výše uvedeného, nachází srovnávací hledisko široké uplatnění v sovětské literární mediaevalistice.

Problém vzájemných vztahů staroruské literatury se středověkým písemnictvím jiných národů souvisí úzce s otázkou ruské překladové literatury. Její studium bylo dříve zaměřeno na otázku, co přeložil staroruský písmák, jaká byla jeho cizí předloha. Dnes se odpovídá ve světle nových metodologických principů především na otázku, jak přeložil staroruský autor svůj vzor: co přeložil doslova, co převzal z ruské literární tradice a co sám vytvořil. Výsledkem dlíčích prací podobného zaměření bude jednou kniha zobecňujícího charakteru — o překladatelském umění ruské středověké literatury. V současné době se k ní kladou teprve základy, konstatuje D. S. Lichačov.

Stará ruská literatura vytvořila řadu pozoruhodných obrazů vynikajících ruských lidí a sujetů, k nimž se často obraceli a obračejí ruští a sovětsští spisovatelé. Je rovněž známo, že staroruská rukopisná tradice překročila práh 17. století a působila v následujících stoletích. Tento jev se stal předmětem zkoumání několika cenných prací, ale to nemění nic na skutečnosti, píše D. S. Lichačov, že odpověď na otázku tradice staroruské literatury v nové ruské literatuře dnes ještě do značné míry chybí.

K podstatnému zlepšení dochází v oblasti studia ruské středověké hagiografické literatury („žitija“). Sektor staroruské literatury hodlá vydat v příštích letech některé význačné památky tohoto druhu (na př. *Životopisy Borise a Gleba*, *Kyjevsko-pečerský paterik* a j.) V nejbližší době má být podroben důkladné analýze s hlediska společenského myšlení ohromný sborník církevně náboženské literatury — „*Velké (Makarjevské) Četji-Mineji*“ atd.

Z pomocných vědních disciplín věnuje sovětská literární věda největší pozornost otázkám textologie. Ty se staly hlavním předmětem jednání na II. všesvazové konferenci o staroruské literatuře v r. 1955. D. S. Lichačov tu přednesl referát na thema *O některých principech v metodice textologických studií staroruských památek*,⁵³ v němž shrnul výsledky dosavadní práce v oblasti textologie za poslední desetiletí a vyloužil její nové metodologické zásady. Sovětská textologie přestala být prostým souhrnem postupů pro vydávání staroruských památek, pravil referent, ale stala se samostatnou historickou vědní disciplínou, zkoumající dějiny textu středověkého literárního díla. Na první místo v jejím studiu vystoupil člověk a společnost v pojetí historického materialismu. D. S. Lichačov pak podrobně rozvedl své myšlenky a ukázal na velký vědecký a společenský význam textologie.

Textologická studia staroruských památek vytvářejí nezbytný předpoklad pro vydávání děl staré ruské literatury. Jejich sovětské publikace dělí D. S. Lichačov na tři typy: 1) *kritické vědecké publikace* na základě všech hlavních redakcí s uvedením variant a s výkladem konkrétních literárních dějin slovesného díla; 2) *t. zv. diplomatická publikace* podle jednoho opisu nebo podle jedné (často nově objevené) redakce; 3) *vědecko-populární publikace*. První typ má od roku 1953 pevnou vědecko-organisační strukturu,⁵⁴ zatím co zbývající dva typy ji dodnes postrádají a velmi často se o ní v poslední době diskutuje.

Termínu *textologie* užívají jen literární vědci, neboť historikové dávají přednost termínu *archeografie*. Literární badatelé rozumějí pod textologií jen studium textu rukopisů, ale historikové chápou pod archeografií studium, vydávání historických pramenů všech druhů a všechna přípravná stadia této práce (hledání rukopisů, jejich vědecký popis atd.). Archeografická práce umožňuje zpřesnit naše představy o literárně historickém procesu 11.—17. století, vyložit v novém světle již známé literární fakty a rozšířit tradiční repertoár staroruských památek o díla světského a historického charakteru. Zvláště vysoko hodnotí D. S. Lichačov archeografickou práci V. I. Malyšova, o níž jsou pravidelně otiskovány zprávy v *TODRL*, v časopise *Voprosy istorii* a v jiných periodických vydáních. Zájem o archeografii je dnes v Sovětském svazu neobyčejně široký. Výsledky jejího zkoumání sledují velmi bedlivě nejen představitelé různých vědních disciplín, které mají bezprostřední vztah ke studiu kultury staré Rusi, ale i sovětská umělci, spisovatelé, inženýři, učitelé a mladá sovětská inteligence. Současný stav archeografické práce je označován za neuspokojivý. Poukazuje se na to, že velký počet cenného staroruského rukopisného materiálu hyne a rozptyluje se v místních museích a zejména v rukou soukromých osob; kritisuje se malá archeografická činnost v největších archivech a v rukopisných odděleních všesvazových knihoven i na periferii; žádá se převedení místních rukopisných fondů do ústředních knihoven a systematická publikace výsledků archeografické práce; vyslovuje se požadavek, aby byla svolána porada o archeografii a vypracovány racionální principy jejího studia; na Akademii je činěn značný nátlak, aby v nejbližší době vytvořila normální podmínky pro systematické a plánovité sbírání staroruských literárních památek.⁵⁵

Rozvoj archeografické práce nese již své první plody. Byly nalezeny některé nové opisy již známých památek (na př. *Artaxerzovy komedie*, *Slova o záhubě Ruské země* [druhý opis]) nebo díla dosud neznámá. Sovětská literární historikové mají plně ruce práce s doplňováním nebo korigováním dosud platných názorů o jednotlivých staroruských literárních jevech nebo o určitých obdobích literárního procesu staré Rusi. Mají vskutku těžkou situaci v době, kdy sovětská inteligence prohledává veřejné a soukromé knihovny ve všech koutech Sovětského svazu.

Za málo uspokojivou považuje D. S. Lichačov bibliografickou práci o staroruské literatuře. Zmiňuje se jen o doplňcích známé bibliografie staroruské povídky⁵⁶ a *Slova o pluku Igorově*.⁵⁷ Uveďme ještě, že v posledních letech vyšla bibliografie díla protopopa Avvakuma a literatury o něm z let 1917—1953,⁵⁸ bibliografie staroruské povídky o *Hoři — Neštěstí*,⁵⁹ kriticko-bibliografický přehled studií o *Zadonštině* z posledního desetiletí⁶⁰ a zmíněný již bibliografický soupis sovětských prací o staroruské literatuře z let 1945—1955. Naši pozornosti nemůže rovněž uniknout, že Presidium Akademie

věd SSSR se rozhodlo zřídit v Ústavu ruské literatury (Puškinův dům) v Leningradě sektor bibliografie.⁶¹ Neznáme sice ještě jeho pracovní plán, ale nepochybujeme, že v něm zaujme bibliografická práce o staroruské literatuře význačné místo.

V poslední části své stati *O výsledcích a úkolech studia ruské literatury 11.—17. století* vytyčuje D. S. Lichačov hlavní úkoly sovětské literární mediaevalistiky na nejbližší dobu. Největší důraz klade na důsledné uplatňování principu historismu v dalším studiu literárního procesu staré Rusi a všech dosud nerozřešených dílčích otázek staroruské literatury — její periodisace, třídnosti a lidovosti, její umělecké formy a vývoje k realismu, její národní specifičnosti, jejích vztahů s lidovou poesíí, s ruskou literaturou 18.—19. století, s literaturami jiných slovanských národů a překladové literatury ruského středověku. Nemenší význam přisuzuje další práci v oblasti archeografie, publikace staroruských literárních památek, historiografie a vědecko-popularizační činnosti literárních badatelů-mediaevalistů.

Na konci svého článku prohlašuje D. S. Lichačov přípravu mladých vysoce kvalifikovaných specialistů pro obor staroruské literatury za nejaktuálnější úkol dneška. Její nedostatky jsou dnes předmětem všeobecné kritiky.⁶² Poukazuje se na to, že počet starých pracovníků je malý, ale aspirantura se nerozšiřuje. V Moskvě prý přestala aspirantura ze staroruské literatury vůbec existovat a v Leningradě byla omezena na 3—4 aspiranty. Někteří badatelé navrhli, aby byla normální doba aspirantury pro daný obor (3 roky) prodloužena alespoň o jeden rok pro obtížnost studia dějin ruského středověkého písemnictví. V souvislosti s touto otázkou kritizuje se současný stav výuky staroruské literatury na vysokých školách. Příprava vědeckých kádrů se nemůže začínat až v aspirantuře, soudili někteří kritikové, ale již v nižších ročnících filologických fakult. Dosud však neexistují pro to příznivé podmínky. V prvních ročnících prý byly přednášky z dějin staroruské literatury zkráceny (na jeden semestr s 34 hodinami). Považují se jen za krátký úvod k dalším přednáškám o dějinách ruské literatury 18.—19. století a byly proto zařazeny do prvního semestru. Vůbec prý se již nepřihlíží k tomu, že studenti nejsou ještě v této době svého studia dostatečně připraveni k jejich osvojení. Speciální přednášky prý se téměř nekonají a praktická cvičení mají náhodný charakter. Za nenormální je považováno zrušení přednášek z paleografie na literárních fakultách a jejich zařazení k fakultativním předmětům na historických fakultách.

Jaký ohlas bude mít tato kritika v praxi, nelze ještě dnes říci. Ale nedávná minulost nás přesvědčila, že sovětská literární pracovníci nebijí do prázdna. Tak na př. nebyla oslyšena naléhavá žádost široké sovětské vědecké veřejnosti o zřízení druhého střediska pro studium staroruské literatury v Sovětském svazu (v Moskvě), které dnes již pilně pracuje.⁶³ Existence těchto dvou středisek — v Leningradě a v Moskvě — umožní v budoucnu rozvoj diskusí, boj názorů, kritiku a sebekritiku sovětských badatelů-mediaevalistů. Tak vznikla reálná půda k vzájemné kontrole práce, byl učiněn velmi závažný krok k zlepšení a rozšíření vědecké činnosti v dané vědní oblasti.

D. S. Lichačov se nezmiňuje o dvou problémech, které v poslední době znepokojují sovětské literární vědce — o otázce staroruského slovníku a o otázce separatistických tendencí v staroruské literatuře. Stanovisko sovětských linguistů k prvnímu problému vyložil R. I. Avanesov.⁶⁴ Druhá otázka není

ještě zdaleka vyřešena, ale obecně se kritizuje snaha zastírat separatistické tendence v některých obdobích rozvoje staroruské literatury.

Uvedli jsme hlavní myšlenky statí D. S. Lichačova *O výsledcích a úkolech studia ruské literatury 11.—17. století* a doplnili je v některých bodech stručným výkladem názorů jiných sovětských badatelů-mediaevalistů nebo bibliografickým odkazem na jejich práce. Obsáhlost látky, diskusní často charakter některých názorů a úzký rámeček našeho článku dovolily nám podat celkovou problematiku jen v hrubých rysech a bez referentských exkursí. Snad se nám i tak podařilo seznámit čtenáře s myšlenkovým vřením v současné sovětské literární mediaevalistice a přesvědčit ho, že studium staroruského písemnictví stojí dnes v Sovětském svazu na prahu nového rozkvětu.

P o z n á m k y

¹ Viz: *Библиография советских работ по древнерусской литературе за 1945—1955 гг. Составили В. А. Колобанов, О. Ф. Коновалова и М. А. Салмин* а. Под ред. и со вступительной статьей Д. С. Лихачева. Изд-во АН СССР, М.—Л. 1956.

² Viz o ní: *Известия АН СССР, отделение литературы и языка*, 1953, т. XII, вып. 4, стр. 390—399.

³ Zpráva o ní v časopisech *Известия АН СССР, отделение литературы и языка*, 1954, т. XIII, вып. 5, стр. 488—491. — *Вестник АН СССР*, 1954, № 8, стр. 99—101.

⁴ Zpráva v časopisech: *Известия АН СССР, отделение литературы и языка*, 1955, 1955, т. XIV, вып. 5, стр. 480—484. — *Вестник АН СССР*, 1955, № 8, стр. 101—102. — *Труды Отдела древнерусской литературы*, 1956, т. XII, стр. 647—650. O další poradě v r. 1957 viz zatím jen zprávu v čas. „Slavjane“, 1957, č. 7, str. 62.

⁵ Р. П. Дмитриева, *Проект серии монографических исследований-изданий памятников древнерусской литературы*. *Труды Отдела древнерусской литературы*, т. XI, 1955, стр. 491—499.

⁶ А. Н. Робинсон, *Работа группы по изучению древнерусской литературы в Институте мировой литературы А. М. Горького, АН СССР*. *Известия АН СССР, отделение литературы и языка*, 1956, т. XV, вып. 3, стр. 293—296.

⁷ Cit. výše.

⁸ Tamtéž, str. 3—34.

⁹ *История русской литературы (конец X века — 1917) в трех томах*. Проспект. На правах рукописи. Материалы к обсуждению. Институт мировой литературы им. А. М. Горького АН СССР и Институт русской литературы (Пушкинский Дом), АН СССР, М., 1955, 132 стр.

¹⁰ V časopise: *Известия АН СССР, отделение литературы и языка*, 1955, т. XIV, вып. 4, стр. 391—399.

¹¹ Д. С. Лихачев, *Итоги и перспективы изучения древнерусской литературы в свете задач построения истории литературы*. *Известия АН СССР, отделение литературы и языка*, 1954, т. XIII, вып. 5, стр. 428.

¹² Zpráva o tom: *Известия АН СССР, отделение литературы и языка*, 1955, т. XIV, вып. 5, стр. 480 nebo *Труды Отдела древнерусской литературы*, 1956, т. XII, стр. 647—648.

¹³ Н. К. Гудзий, *Забывшие имена*. Литературная газета, 1956, № 139 (от 22 ноября).

¹⁴ Туž, *О русском литературоведческом наследии*. *Вестник Московского университета*, Историко-филологическая серия, 1957, № 1, стр. 128—140.

¹⁵ Viz o tom krátkou zprávu: *Известия АН СССР, отделение литературы и языка*, 1957, т. XVI, вып. 3, стр. 276.

¹⁶ Vžitá sov. zkratka: *ТОДРЛ* (tak i my dále).

¹⁷ Dodnes vyšlo třináct svazků, a to v letech: 1934, 1935, 1936, 1940, 1947, 1948, 1949, 1951, 1953, 1954, 1955, 1956 a 1957.

¹⁸ Další vydání (s pozměněným názvem — *Dějiny staré ruské literatury*): 2. — 1941(?); 3. — 1945; 4. — 1950; 5. — 1953; 6. — 1956.

- ¹⁹ *История русской литературы*. Изд-во АН СССР, ИРЛИ, М.—Л. Том I — 1941; том II, ч. 1 — 1946; ч. 2 — 1948.
- ²⁰ В. П. Адрианова—Перетц, *Основные задачи изучения древнерусской литературы в исследованиях 1917—1947*. ТОДРЛ, 1848, т. VI, стр. 5—14. — А. С. Орлов, *Мысли о положении работ по литературе русского средневековья*. Известия АН СССР, отделение литературы и языка, 1947, вып. 2, стр. 89—93.
- ²¹ Viz níže.
- ²² Д. С. Лихачев, *Некоторые вопросы классового характера русской литературы XI—XVII веков*. Известия АН СССР, отделение литературы и языка, 1951, т. X, вып. 5, стр. 461—473. — *Исторический и политический кругозор автора Слова о полку Игореве*. V kniže: *Слово о полку Игореве*. Сборник исследований и статей. Под ред. чл.-журр. В. П. Адриановой-Перетц, М.—Л., 1950, Изд-во АН СССР, стр. 5—52. — *Слово о полку Игореве*. Историко-литературный очерк. Научно-популярная серия, М.—Л. 1950 а j.
- ²³ Viz: Известия АН СССР, отделение литературы и языка, 1953, т. XII, вып. 4, стр. 391, 393 (kritika N. K. Gudziho a L. V. Сегерпина).
- ²⁴ И. П. Лапицкий, *К вопросу о народности в древнерусской литературе*. Вестник Ленинградского университета, 1955, № 3, вып. 1, стр. 61—82.
- ²⁵ О. А. Державина, *Теоретическая путаница и анонимная брань*. Нева 1955, № 6, стр. 168—169. Jiný ohlas: *Единым махом всех побивают*. Звезда 1955, № 10, стр. 189.
- ²⁶ O vývoji sovětské metodologie studia vztahů folkloru a nové ruské a sovětské literatury a o jejím současném stavu informuje nejlépe staf A. M. Astachovové: *Исследования советского времени о роли фольклора в русской литературе*. Вопросы сов. литературы, т. IV. Изд-во АН СССР, М.—Л. 1956, стр. 288—329.
- ²⁷ В. П. Адрианова—Перетц, *Древнерусская литература и фольклор*. (К постановке проблемы.) ТОДРЛ, 1949, т. VII, стр. 5—16.
- ^{28—35} Příslušné studie uvedených autorů najde čtenář v cit. kniže: *Библиография советских работ по древнерусской литературе за 1945—1955 гг. pod bibliograf. údají č. 486, 385 (460), 634, 744, 745; 197, 345, 428, 598; 353; 366, 553, 853; 797; 795, 796; 989*
- ³⁶ С. Ф. Елеонский, *Литература и народное творчество*. М. 1956, стр. 14—43.
- ³⁷ Viz na př.: Известия АН СССР, отдел. лит. и языка, 1953, т. XII, вып. 4, стр. 392—396.
- ³⁸ Е. Э. Гранстрем, *О происхождении глаголической азбуки*. ТОДРЛ, 1955, т. XI, стр. 300—313.
- ³⁹ Туž, *К вопросу о происхождении глаголической азбуки*. Тамtéž, 1953, т. IX, стр. 428.
- ⁴⁰ Tyto své myšlenky rozvíjí D. S. Lichačov v několika článcích, na př.: *Проблема характера в исторических произведениях начала XVII века*. ТОДРЛ, 1951, т. VIII, стр. 247—286.
- ⁴¹ И. П. Еремин, *Новейшие исследования художественной формы древнерусских литературных произведений*. Тамtéž, 1956, т. XII, стр. 284—291.
- ⁴² Тамtéž, стр. 284.
- ⁴³ Д. Д. Благой, *Роль русской литературы в формировании русской литературы*. Известия АН СССР, отделение литературы и языка, 1954, т. XIII, вып. 1. — *Вопросы построения русской литературы*. Тамtéž, выпуск 5.
- ⁴⁴ Viz stručnou zprávu v čas.: Известия АН СССР, отделение литературы и языка, 1955, т. XIV, вып. 4, стр. 394.
- ⁴⁵ Тамtéž, стр. 391—399.
- ⁴⁶ Тамtéž, 1954, т. XIII, вып. 5, стр. 489.
- ⁴⁷ Viz cit. *Библиография сов. работ по древнерусской лит. за 1945—1955 гг.*; bibliograf. údaj č. 503, 664, 684, 712, 771, 804, 805, 874, 888, 939, 1034.
- ⁴⁸ Тамtéž, bibliografický údaj čís. 163, 238.
- ^{49—52} Тамtéž, bibliografický údaj čís. 1039, 358, 653, 737.
- ⁵³ Text referátu otištěn v časopise: Известия АН СССР, отделение литературы и языка, 1955, т. XIV, вып. 5, стр. 403—419.
- ⁵⁴ Р. П. Дмитриева—Питольникова, *Проект серии монографических исследований-изданий памятников древнерусской литературы*. ТОДРЛ, 1955, т. XI, стр. 491—499.
- ⁵⁵ O otázkách archeografie diskutovali účastníci všech zmíněných konferencí o staroruské literatuře. Viz též zprávu A. N. Robinsona: *Выставка древних рукописных книг*. Изв. АН СССР, отд. лит. и яз., 1955, т. XV, вып. 4, стр. 398—400.

- ⁵⁶ А. А. Назаревский, *Библиография древнерусской повести*. М.—Л. 1955.
- ⁵⁷ *Слово о полку Игореве*. Библиография изданий, переводов и исследований 1938—1954. Составил Л. А. Дмитриев. М.—Л. 1955. — Рец.: П. Н. Попов, *К библиографии Слова о полку Игореве*. Известия АН СССР, отделение литературы и языка, 1956, т. XV, вып. 3, стр. 268—271.
- ⁵⁸ В. И. Малышев, *Библиография сочинений гротопопа Аввакума и литературы о нем 1917—1953 годов*. ТОДРЛ, т. X, 1954, стр. 435—446.
- ⁵⁹ В. Л. Виноградова, *Повесть о Горе-Злочастии* (библиография). ТОДРЛ, 1956, т. XII, стр. 622—641.
- ⁶⁰ А. А. Назаревский, „Задонщина“ в исследованиях последнего десятилетия. Тамтѣж, стр. 546—575.
- ⁶¹ Viz o tom v časopise: Известия АН СССР, отделение литературы и языка, 1956, т. XV, вып. 2, стр. 185.
- ⁶² Soudíme tak zejména podle zpráv o průběhu všech zmíněných porad o otázkách staroruské literatury.
- ⁶³ Viz o tom zprávou A. N. Robinsona: *Работа группы по изучению древнерусской литературы в Институте мировой литературы им. А. М. Горького АН СССР*. Известия АН СССР, отделение литературы и языка, 1956, т. XV, вып. 3, стр. 293—296.
- ⁶⁴ Тамтѣж, 1957, т. XVI, вып. 3, стр. 284—285.